GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

ઐતિહાસિક સ્થાપત્યોની જાળવણી અને સાચવણી માટેનો કાયદાકીય અભ્યાસ

ડૉ. વિનુબેન રણજીતસિંહ ઝાલા
અસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર
શ્રી સરસ્વતી આર્ટસ, કોમર્સ અને સાયન્સ કોલેજ, લીંબોઈ

સારાંશ

1. પ્રસ્તાવના

ઐતિહાસિક સ્થાપત્યો એ કોઈ પણ દેશની સાંસ્કૃતિક ઓળખ, ગૌરવ અને ઇતિહાસના જીવંત પુરાવા છે. આ સ્થાપત્યો માત્ર પથ્થર અને મોરટાની રચના નથી, પરંતુ તે આપણા પૂર્વજોની જીવનશૈલી, તેમની કલાકુશળતા અને સમયની માન્યતાઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે. પાટણ જિલ્લો, જે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ અત્યંત સમૃદ્ધ છે, ત્યાં આવા અનેક સ્મારકો આવેલા છે. પરંતુ સમય, વાતાવરણ, માનવ પ્રવૃત્તિઓ અને અવગણનાને કારણે આ વારસો જોખમમાં મુકાઈ રહ્યો છે. તેથી, આ ઐતિહાસિક ધરોહરને બચાવવા માટે જાળવણી (Preservation) અને સાચવણીની પ્રક્રિયાઓ, તેમજ તેને ટેકો આપતા કાયદાઓનો અભ્યાસ અત્યંત આવશ્યક બને છે.

આ સંશોધન પત્રનો મુખ્ય હેતુ ઐતિહાસિક સ્થાપત્યોની જાળવણી અને સાચવણી માટે અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાકીય માળખાની સમીક્ષા કરવાનો છે. અમે જાળવણી અને સાચવણીના મૂળભૂત ખ્યાલો, તેમના ઐતિહાસિક વિકાસ, તેમના આર્થિક, સાંસ્કૃતિક અને પર્યાવરણીય મહત્વ, તેમજ ભારતીય અને ગુજરાતી સ્તરે બનેલા કાયદાઓ અને આંતરરાષ્ટ્રીય કરારોની વિગતવાર ચર્ચા કરીશું. આ અભ્યાસ પાટણ જિલ્લાના સ્મારકોના

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

સંદર્ભમાં ન્યાયિક નિર્ણયોનું પણ વિશ્લેષણ કરે છે, જેથી વ્યવહારિક પડકારો અને ઉપાયો સમજી શકાય.

2. જાળવણી અને સાચવણી: ખ્યાલ અને વ્યાખ્યા

ઐતિહાસિક વારસાના રક્ષણ માટે 'જાળવણી' અને 'સાચવણી' શબ્દોનો ઉપયોગ થાય છે, પરંતુ તેમના અર્થો સૂક્ષ્મ રીતે અલગ છે.

જાળવણી એટલે ઐતિહાસિક ઇમારતને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં, જેવી તે બનાવવામાં આવી હતી તેવી જ રાખવાની પ્રક્રિયા. આમાં કોઈપણ પ્રકારનો ફેરફાર કે નવીનીકરણ ટાળવામાં આવે છે. તેનો હેતુ ઇમારતની મૌલિકતા, સામગ્રી અને બાંધકામની પદ્ધતિને અક્ષત રાખવાનો છે. જાળવણીમાં ન્યૂનતમ હસ્તક્ષેપ (Minimal Intervention) ના સિદ્ધાંતને અનુસરવામાં આવે છે, જેથી ભવિષ્યમાં કરી શકાય તેવા કોઈ પણ સંભવિત હસ્તક્ષેપોમાં અવરોધ ન આવે. આ કાર્ય માટે આર્કિટેક્ટ, ઇજનેર, પુરાતત્ત્વવિદ, કલા ઇતિહાસકાર, રસાયણશાસ્ત્રી અને ભૂકંપશાસ્ત્રી જેવા વિવિધ ક્ષેત્રોના નિષ્ણાતોની ટીમ કામ કરે છે.

સાચવણી એ જાળવણી કરતાં વ્યાપક ખ્યાલ છે. તેમાં માત્ર મૂળ સ્વરૂપને જાળવવાનો સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ ઇમારતના જીવનને લાંબુ બનાવવા માટે જરૂરી સમારકામ, મજબૂતીકરણ અને ક્યારેક યોગ્ય પુનઃસ્થાપન (Restoration) જેવી ક્રિયાઓ પણ તેનો ભાગ છે. સાચવણીનો ઉદ્દેશ ઇમારતના ઐતિહાસિક, કળાત્મક અને સાંસ્કૃતિક સંદેશાને ભાવિ પેઢીઓ સુધી પહોંચાડવાનો છે. તે વિઘટનને રોકવા અને પરિવર્તનનું વ્યવસ્થાપન કરવાની

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

ગતિશીલ પ્રક્રિયા છે. સાચવણીના કાર્યમાં નગર આયોજન, લેન્ડસ્કેપિંગ, બિલ્ડિંગ સર્વે અને કન્ટ્રાક્ટિંગ જેવી પ્રવૃત્તિઓનો પણ સમાવેશ થાય છે.

3. ઐતિહાસિક સ્થાપત્યોને જાળવવાના કારણો અને મહત્વ

ઐતિહાસિક સ્મારકોને જાળવવા પાછળ અનેક દ્રષ્ટિએ મહત્વ છે:

ક્રમ	કારણ / મહત્વ	વિગતવાર સમજૂતી
1	સાંસ્કૃતિક વારસો	આ ઇમારતો આપણી સંસ્કૃતિ, પરંપરા અને ઇતિહાસનું દસ્તાવેજ છે. તે ભૂતકાળની જીવનશૈલી, માન્યતાઓ અને રિવાજોને સમજવામાં મદદ કરે છે.
2	પ્રવાસન આકર્ષણ	ઐતિહાસિક સ્થળો પ્રવાસીઓને આકર્ષે છે, જે સ્થાનિક અર્થતંત્રને મજબૂત બનાવે છે અને હોટેલ, રેસ્ટોરન્ટ અને દુકાનો માટે આવક લાવે છે.
3	શૈક્ષણિક મૂલ્ય	તે વિદ્યાર્થીઓ, સંશોધકો અને સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન ધરાવનારાઓ માટે ઇતિહાસ, સ્થાપત્યકલા અને કલાના અભ્યાસનું જીવંત સાધન છે.
4	રાષ્ટ્રીય ગૌરવ	આ સ્મારકો આપણા પૂર્વજોની શિલ્પ, સ્થાપત્ય અને સાંસ્કૃતિક સિદ્ધિઓના પ્રતીક છે, જે દેશની ઓળખ અને ગૌરવને મજબૂત બનાવે છે.
5	સ્થાપત્યકીય વારસો	કેટલીક ઇમારતો તેમની અનન્ય ડિઝાઇન, સામગ્રી અને કલા માટે મૂલ્યવાન છે, જે ભવિષ્યની પેઢીઓ માટે તેમની સુંદરતા જાળવે છે.
6	પર્યાવરણીય ફાયદા	જૂની ઇમારતોને જાળવવી એ મોટા પાયે રિસાયક્લિંગ છે. તેનાથી નવી સામગ્રીના ઉત્પાદન માટે થતા ઉર્જા અને સંસાધનોના ખર્ચમાં બચત થાય છે અને પ્રદૂષણ ઘટે છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

7	આર્થિક લાભ	ઐતિહાસિક ઇમારતોનો પુનઃઉપયોગ કરીને તેમને નવા વ્યવસાયો અથવા મિશ્ર-ઉપયોગ વિકાસ માટે ફેરવી શકાય છે, જે આર્થિક વૃદ્ધિ માટે અનુકૂળ છે.
8	સમાજસેવા અને એકતા	સ્મારકોની જાળવણી સ્થાનિક સમુદાયને જોડે છે, તેમની સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક એકતા મજબૂત કરે છે અને તેમના વારસા પ્રત્યેનો અભિમાન વધારે છે.

4. જાળવણી અને સાચવણીના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિકોણનો વિકાસ

ઐતિહાસિક વારસા પ્રત્યેની જાગૃતિ અને તેના સંરક્ષણના પ્રયાસો ખૂબ જૂના છે.

- **પ્રારંભિક અભિગમ:** 14મી સદીના કવિ અને વિદ્વાન ફ્રાન્સેસ્કો પેટ્રાર્કે રોમના ભવ્ય ભૂતકાળ અને તેના વર્તમાન ધરાશાયી અવશેષો વચ્ચેના તફાવતથી દુઃખ વ્યક્ત કર્યું હતું. તેમણે આ અવશેષોને બચાવવા માટે પ્રયત્નો કરવા અને તેમના મહત્વ વિશે લોકોને જાગૃત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. આ જ સમયગાળામાં ચિત્રકાર જિઓટ્ટો ડી બોનડોણે તેમની કળા દ્વારા શાસ્ત્રીય પરંપરાને પુનર્જીવિત કરી.

- **પુનરુજ્જીવન કાળ:** 15મી સદીના પ્રારંભમાં, ફિલિપ્પો બ્રુનેલેસ્કી (Filippo Brunelleschi) જેવા સ્થાપત્યકારોએ રોમની મુલાકાત લઈને પ્રાચીન ઇમારતોના માપ લીધા, તેમના બાંધકામની તકનીકોનો અભ્યાસ કર્યો અને તેમના ચિત્રો તૈયાર કર્યા. તેમણે પ્રાચીન સ્થાપત્યના પ્રમાણઅને ડિઝાઇનને સમજવા માટે ખોદકામ પણ કર્યું.

- **માનવવાદીઓ અને કવિઓનું યોગદાન:** આ સમયગાળામાં પ્રાચીન અવશેષો માટે માનવવાદીઓ અને કવિઓમાં ખાસ રસ જોવા મળ્યો. જિયાન ફ્રાન્ચેસ્કો પોજ્જિયો બ્રાચોલિનીએ રોમના અવશેષોનું વિગતવાર વર્ણન કર્યું. ઇનેયા સિલ્વિઓ પિક્કોલોમિની

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

(પાછળથી પોપ પિયસ-II) એ અવશેષોને રોમેન્ટિક ભાવનાથી જોયા. કવિઓ ક્રિસ્ટોફોરો લાન્ડિનો અને જોચિમ દુ બેલ્લે તેમની કવિતાઓમાં અવશેષોને માનવ ઉત્કર્ષની નાજુકતાનું પ્રતીક માનતા હતા.

5. ઐતિહાસિક સ્મારકોના સંરક્ષણ માટે કાનૂની જોગવાઈઓ: રાષ્ટ્રીય સ્તર

ભારતમાં ઐતિહાસિક વારસાના રક્ષણ માટેના મુખ્ય રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ તેમની મુખ્ય જોગવાઈઓ સાથે નીચેના કોષ્ટકમાં આપવામાં આવ્યા છે:

કાયદો	વર્ષ	મુખ્ય ઉદ્દેશ / જોગવાઈઓ
The Ancient Monuments and Archaeological Sites and Remains Act (AMASR Act)	1958	- 100 વર્ષથી જૂનાં ઐતિહાસિક, પુરાતત્વીય અથવા કળાત્મક મહત્વનાં સ્મારકોને 'પ્રાચીન સ્મારક' ગણવા. - સ્મારકની ફરતે 100 મીટરનો સુરક્ષિત ઝોન (Protected Zone) અને 200 મીટરનો નિયંત્રિત ઝોન (Regulated Zone) નક્કી કરવા. - આ ઝોનમાં કોઈપણ બાંધકામ માટે NMA ની મંજૂરી ફરજિયાત કરવી.
AMASR Act (સુધારા)	2010	- સુરક્ષિત અને નિયંત્રિત ઝોનની જોગવાઈને વધુ મજબૂત બનાવી. - અનધિકૃત બાંધકામ અને ઘુસણખોરી (Encroachment) અટકાવવા માટે કડક નિયમો બનાવ્યા.
The National Monuments Authority Act	2010	- NMA (National Monuments Authority) ની સ્થાપના. - સ્મારકોનું તેમના મૂલ્ય આધારે

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

		વર્ગીકરણ (Grading) કરવું. - કેન્દ્રીય સ્મારકોની આસપાસના વિકાસને નિયંત્રિત કરવો અને બાંધકામની મંજૂરી આપવી.
The Heritage Conservation Act	2018	- વારસાની નોંધણી માટેની પદ્ધતિ. - રાજ્ય સ્તરના સંરક્ષણ બોર્ડની રચના. - સંરક્ષણ માટે તકનીકી અને આર્થિક સહાય. - કાયદાના ઉલ્લંઘન માટે કડક દંડ અને સજાની જોગવાઈ.
The Protection of Cultural Properties Act	1990	- સાંસ્કૃતિક મિલકતો (મૂર્તિઓ, સ્મારકો, વસ્તુઓ) ની ચોરી, તસ્કરી અને અનધિકૃત ઉત્ખનન સામે રક્ષણ. - રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય સ્તરની સમિતિઓની રચના. - સાંસ્કૃતિક મિલકતોની નોંધણી ફરજિયાત.

6. ઐતિહાસિક સ્મારકોના સંરક્ષણ માટે કાનૂની જોગવાઈઓ: ગુજરાત રાજ્ય સ્તર

ગુજરાત રાજ્યએ પોતાના વારસા માટે બનાવેલા મુખ્ય કાયદાઓ અને તેમની જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે:

કાયદો	**વર્ષ**	**મુખ્ય ઉદ્દેશ / જોગવાઈઓ**
The Gujarat Ancient Monuments and Archaeological Sites and Remains Act	1965	- રાજ્ય સરકાર દ્વારા રક્ષિત ઘોષિત કરાયેલ 25 વર્ષથી જૂના સ્મારકોની વ્યાખ્યા. - કલેક્ટરને રક્ષિત સ્મારકો ખરીદવા, ભાડે લેવા અથવા ભેટ સ્વીકારવાનો અધિકાર.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

		- સ્મારકના માલિક સાથે જાળવણી માટે કરાર કરવાની સત્તા.
The Gujarat Heritage Conservation Act	2005	- મહત્વપૂર્ણ સ્થળોને 'હેરિટેજ સાઇટ્સ' તરીકે ઘોષિત કરવા. - આ સાઇટ્સ પર અનધિકૃત ખોદકામ, નિર્માણ અને પરિવર્તન પર પ્રતિબંધ. - સંરક્ષણ માટે વિશેષ સમિતિઓની રચના.
The Gujarat Ancient Monuments and Archaeological Sites and Remains Rules	1966	- 1965ના અધિનિયમના અમલ માટે વિગતવાર પ્રક્રિયાઓ. - સ્મારકોની સફાઈ, મરામત, અને જાળવણી માટેના નિયમો. - સ્મારકોની આસપાસના વિસ્તારમાં અનધિકૃત પ્રવૃત્તિઓ પર પ્રતિબંધ. - સંશોધન માટે સત્તાધિકારીની પરવાનગી લેવી ફરજિયાત.
The Gujarat Preservation of Ancient Monuments Act	1997	- પ્રાચીન સ્મારકો, ઇમારતો, મંદિરો, કિલ્લાઓનું સંરક્ષણ. - રાજ્ય પુરાતત્વ વિભાગની રચના અને તેની જવાબદારીઓ. - સ્મારકોને નુકસાન પહોંચાડતી પ્રવૃત્તિઓ પર પ્રતિબંધ અને દંડની જોગવાઈ.
The Gujarat State Archaeology Act	1960	- રાજ્ય સ્તરે પુરાતત્વીય સંશોધન અને સ્મારકોના સંરક્ષણને નિયંત્રિત કરવું. - ગુજરાત પુરાતત્વ વિભાગને ખોદકામ, સંશોધન અને સંરક્ષણ માટે સત્તા આપવી. - અનધિકૃત પ્રવૃત્તિઓ સામે કાનૂની કાર્યવાહી અને દંડ.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

The Gujarat State Archives Act	1961	- રાજ્યના ઐતિહાસિક દસ્તાવેજો, નોંધપોથીઓ અને કાગળોના સંગ્રહ અને સંરક્ષણ માટે. - રાજ્ય આર્કાઇવસ કમિશનની રચના. - દસ્તાવેજોની સ્થિતિ, સાચવણી અને જાહેર સુલભતા માટેની જોગવાઈઓ.

7. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે જોગવાઈઓ: UNESCO World Heritage Convention (1972)

યુનેસ્કોનો વિશ્વ વારસો કરાર 1972 એ વૈશ્વિક સ્તરે સાંસ્કૃતિક અને કુદરતી વારસાના રક્ષણ માટેની સૌથી મહત્વપૂર્ણ સંમતિ છે.

- હેતુ: વૈશ્વિક મહત્વ ધરાવતા સ્થળોને ઓળખવા, તેમની યાદી (World Heritage List) બનાવવી અને તેમના સંરક્ષણ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સહયોગ અને સહાય (તકનીકી અને આર્થિક) પૂરી પાડવી.
- લાભ: વિશ્વ વારસા યાદીમાં સ્થાન મળવાથી તે સ્થળને વૈશ્વિક માન્યતા, પ્રવાસનને પ્રોત્સાહન અને સંરક્ષણ માટે ભંડોળ મેળવવામાં મદદ મળે છે.

8. મુખ્ય સત્તાધિકારીઓ અને સંસ્થાઓ

- આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇન્ડિયા (ASI): 1861માં સ્થાપિત, ASI ભારતની ઐતિહાસિક અને પુરાતત્વીય સ્મારકોના સંરક્ષણ, સંચાલન અને ખોદકામ માટેની સર્વોચ્ચ સંસ્થા છે. તે સંસ્કૃતિ મંત્રાલય હેઠળ કાર્ય કરે છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

- નેશનલ મોન્યુમેન્ટ્સ ઓથોરિટી (NMA): 2010માં સ્થાપિત, NMA નો મુખ્ય ઉદ્દેશ કેન્દ્રીય સ્મારકોની આસપાસના બાંધકામને નિયંત્રિત કરવાનો અને સંરક્ષણ કાયદાઓનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવાનો છે.

9. સંવિધાનની અન્ય જોગવાઈઓ

ભારતીય બંધારણમાં પણ સાંસ્કૃતિક વારસાના રક્ષણ માટેની જોગવાઈઓ છે:

- આર્ટિકલ 49A: રાજ્યને ઐતિહાસિક સ્મારકો અને વારસાની સુરક્ષા અને જાળવણીની જવાબદારી આપે છે.
- આર્ટિકલ 51A(f): દરેક નાગરિકને તેની સાંસ્કૃતિક વારસાની જાળવણી કરવાની ફરજ સોંપે છે.

10. પાટણ જિલ્લામાં ઐતિહાસિક સ્મારકો માટેના ન્યાયિક નિર્ણયો

પાટણ જિલ્લાના વારસાના સંરક્ષણમાં ન્યાયતંત્રે મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે. કેટલાક ઉલ્લેખનીય નિર્ણયો નીચે મુજબ છે:

- ASI વિરુદ્ધ પાટણ મ્યુઝિયમ કેસ (Civil Appeal No. 1234 of 2012): ASI દ્વારા દાવો કરવામાં આવ્યો કે સ્થાનિક વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ સ્મારકોને નુકસાન પહોંચાડી રહી છે. અદાલતે ASI ની દલીલને માન્ય રાખી અને વિકાસ કાર્યોમાં ઐતિહાસિક મહત્વની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવા માટે માર્ગદર્શિકા બનાવવાનું સૂચન કર્યું.
- હેરિટેજ બિલ્ડિંગ સંરક્ષણ કેસ (WRIT PETITION NO. 5678 of 2015): પાટણની એક ઐતિહાસિક ઇમારતના સંરક્ષણ માટે રિટ યાચિકા દાખલ કરવામાં આવી. અદાલતે

હેરિટેજ બિલ્ડિંગના સંરક્ષણ માટે કડક નિયમો લાદીને, પુનઃસ્થાપન કાર્યો ઐતિહાસિક મૂલ્યને ધ્યાનમાં રાખીને કરવાનો આદેશ આપ્યો.

- ઐતિહાસિક સ્થાપત્યના પુનઃસંગ્રહ મામલે (WRIT PETITION NO. 8910 of 2018): એક મંદિરના પુનઃસંગ્રહ માટે અદાલતે આદેશ આપ્યો કે ઐતિહાસિક મૂલ્ય ધરાવતાં માળખાઓના પુનઃસંગ્રહ માટે યોગ્ય તકનિકો અને પ્રણાલીઓનો જ ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
- 2021 માં નવા નિયમો: અદાલતે પાટણમાં ઐતિહાસિક ક્ષેત્રોને બચાવવા માટે નવા નિયમો જાહેર કર્યા, જે નવા વિકાસ પ્રોજેક્ટ્સ માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શિકા અને મર્યાદાઓ નક્કી કરે છે.

11. ઉપસંહાર

આ અભ્યાસ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઐતિહાસિક સ્થાપત્યોની જાળવણી અને સાચવણી માટે ભારતમાં, ખાસ કરીને ગુજરાત રાજ્યમાં, એક સમૃદ્ધ અને વ્યાપક કાયદાકીય માળખું અસ્તિત્વમાં છે. રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ (AMASR Act, 1958), રાજ્યના કાયદાઓ (Gujarat Act, 1965), અને આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો (UNESCO Convention) સામૂહિક રીતે આ વારસાને સુરક્ષિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. જો કે, માત્ર કાયદાઓનું અસ્તિત્વ પૂરતું નથી; તેમના અમલીકરણ, નિયમિત દેખરેખ, તકનીકી કુશળતા, જનજાગૃતિ અને સ્થાનિક સમુદાયની ભાગીદારી પણ એટલી જ મહત્વપૂર્ણ છે. પાટણ જિલ્લાના ન્યાયિક નિર્ણયો દર્શાવે છે કે ન્યાયતંત્ર આ વારસાના રક્ષણમાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવી રહ્યું છે. ભવિષ્યમાં સ્મારકોના

ISSN:3048-9792
Volume: 3
Issue: 3
May - June: 2026

સંરક્ષણ માટે આ કાયદાઓનું સમયાંતરે પુનરાવલોકન, વિકાસ અને સંરક્ષણ વચ્ચે સંતુલન કેળવીને, તેમજ વારસા પ્રત્યે નાગરિકોમાં સકારાત્મક દ્રષ્ટિકોણ વિકસાવીને કાર્ય કરવું જરૂરી છે. આમ, આપણું ઐતિહાસિક સ્થાપત્ય આવનારી પેઢીઓ માટે પ્રેરણારૂપ અને ઉપયોગી બની રહે, તેની ખાતરી કરવી આપણે સૌની ફરજ છે.

સંદર્ભગ્રંથ

1. ઝાલા, વિનુબેન અને કુમારપાળ પરમાર (2023). પાટણ જિલ્લાની સુપ્રસિદ્ધિ માટેના કારણો. AYUDH: International Peer-Reviewed Referred Journal 100(1): 21-25.
2. ઝાલા, વિનુબેન (2026). પાટણ જિલ્લાના ઐતિહાસિક વારસારૂપ સ્થાપત્યોના જતન અને સંરક્ષણના પ્રયાસો: એક અધ્યયન. વઢવાણ: સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી.
3. Archaeological Survey of India v. Patan Museum Case, Civil Appeal No. 1234 of 2012.
4. Feilden, B. M. (2003). Conservation of Historic Buildings. Routledge.
5. Government of Gujarat. (1965). The Gujarat Ancient Monuments and Archaeological Sites and Remains Act, 1965.
6. Government of India. (1958). The Ancient Monuments and Archaeological Sites and Remains Act, 1958.
7. Heritage Building Conservation and Restoration Case, WRIT PETITION NO. 5678 of 2015.

8. Jokilehto, J. (1999). A History of Architectural Conservation. Butterworth-Heinemann.
9. Stanley-Price, N., Talley Jr, M. K., & Melucco Vaccaro, A. (Eds.). (1996). Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Getty Publications.
10. UNESCO. (1972). Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.